

INTELEKTUĀLA DARBA IZMANTOŠANA BEZ AUTORA PIEKRIŠANAS UN ATLĪDZĪBAS *USE OF INTELLECTUAL WORK WITHOUT AUTHOR'S CONSENT AND REMUNERATION*

Kaspars Ločmelis

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, kasparslocmelis1@inbox.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs: *Aldis Kaļva, Mg.iur., lektors*

Abstract. *The publication is intended to reflect the problems of use of intellectual work without author's consent and remuneration. The author analyzes the definition of copyrights, the history of copyrights, which results in a problem in defining the concept of use of copyrights without author's consent and remuneration. The thesis is that the Copyright Law needs to innovate in relation to the concept of copyrights and other aspects. Finally, the conclusions are presented.*
Keywords. *author's consent, copyrights, intellectual property rights.*

Ievads

Šajā rakstā tiek pētīta intelektuālā darba izmantošana bez autora piekrišanas un atlīdzības. Veicot šo pētījumu, tika noskaidrotas problēmas, kas saistītas ar autortiesību tiesisko regulējumu. Ir svarīgi noteikt un pētīt šīs problēmas, jo ar tām ikdienā saskaras intelektuālo darbu autori.

Šo problēmu pētīšana konkrētajā brīdī ir ļoti aktuāla, jo, sakarā ar plašsaziņas tīmekļa vietņu lielo skaitu, autortiesību pārkāpšana ir kļuvusi par ļoti viegli veicamu, un līdz ar to arvien biežāk tiek konstatēti dažādi nelikumīgi autora darbu izplatīšanas veidi, kuru rezultātātā autors gan nav devis attiecīgo piekrišanu darba izmantošanai un nav saņēmuši pienācīgu atlīdzību.

Autortiesību aktualitāti pierāda arī fakts, ka kopš Autortiesību likuma stāšanās spēkā ir tikuši pieņemti vairāki tiesu spriedumi, piemēram, 2017. gada 29. novembra Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C29422807, par nepieciešamību stingrāk un konkrētāk noteikt autortiesību aizsardzību. Pamatnosacījumus, kas regulē autortiesības regulē 14.06.1967. Konvencija par Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dibināšanu, kas jau pierāda, ka, lai nodrošinātu intelektuālā īpašuma aizsardzību, tā ir jānodrošina starptautiskā līmenī.

Kā pētījuma mērķis tika noteikts autortiesību tiesiskā regulējuma izpēte, problēmu atklāšana, izanalizēšana un priekšlikumu, šo problēmu novēršanai, izteikšana, savukārt kā pētījuma uzdevumi tika noteikti:

- 1) veikt autortiesību jēdziena izpēti;
- 2) noskaidrot un analizēt normatīvos aktus, kas regulē autortiesību galvenos pamatnoteikumus;
- 3) veikt autora darbu izmantošanas bez autora piekrišanas un atlīdzības regulējošo tiesību normu analīzi.

Rakstā tika izmantotas vairākas zinātniski pētnieciskās metodes tiesību zinātnē:

- 1) semantiskā metode – tika pētīts autortiesību jēdziens dažādos tā aspektos un kā tie ietekmē autortiesību jēdziena rašanos;
- 2) gramatiskā metode – tika vērtēti normatīvā regulējuma pamatprincipi attiecībā uz autora darbu izmantošanu bez autora piekrišanas un atlīdzības;
- 3) sistemātiskā metode – tika pētīts autortiesību institūts dažādos laika posmos;
- 4) analītiskā metode – apkopot informāciju par autortiesību vēsturisko attīstību un autortiesību izpratni, un veiktu secinājumus;
- 5) vēsturiskā metode – rakstā tika izpētīta autortiesību institūta vēsturiskā attīstība;
- 6) teleoloģiskā metode – tika pētīta autortiesību izpratnes rašanās.

1. Autortiesību jēdziena izpratne

Pētot juridisko literatūru un normatīvos, aktus autortiesības ir jādefinē kā tiesību normas, kas regulē literatūras, mākslas un zinātnes darbu izmantošanu (*Zelča, Cielavs, 2015*). Bet kā šo tiesību priekšmets ir darbs - autora radošās darbības rezultāts literatūras, zinātnes vai mākslas jomā neatkarīgi no tā izpausmes veida, formas un vērtības (*Autortiesību likums, 2000*). Šī darba rezultātā tiek veikta jaunrade.

Savā ziņā Autortiesību likuma 2. panta 6.daļa nosaka, ka autortiesību daba, ir pielīdzināma tiesībām uz kustamu mantu Civillikuma izpratnē, jo autortiesības (līdzīgi kā pārējās intelektuālā īpašuma tiesības) var tikt nodotas kādai citai personai noslēdzot darījumu. Šā panta saturs turpmāk nosaka, ka autortiesības nav iespējams uzskatīt par īpašuma prasības objektu. Šāda veida nosacījums tika iekļauts likumā, jo autortiesības sastāv no divām daļām – autora mantiskajām un personiskajām tiesībām (*Veikša, 2012*). Autora mantiskās tiesības ir pielīdzināmas Civillikumā ietvertajai kustama īpašuma atsavināšanas idejai, bet personiskā tiesību daļa ir neatsavināma, jo saglabājas visa autora dzīves garumā un tās nav iespējams nodot citai personai, taču tās pēc autora nāves var pāriet tikai autora mantiniekiem nepilnā apjomā (*Autortiesību likums, 2000*). No šī secināms, ka autors var nodot kādai citai personai gan fiziskai, gan juridiskai tikai mantiskās tiesības. Kā arī autors izdara secinājumu, ka personiskās tiesības uz autora radīto daru netiek nodotas citai personai tādā veidā radot atpazīstamību sabiedrība un autora tiesības tiek aizsargātas arī pēc tā nāves.

Autors, lai rastos pilnīga izpratne par autortiesību jēdzienu un elementiem kas to veido, aplūko Autortiesību likumā minētos autortiesību objektus, kas neatkarīgi no to formas un veida ir aizsargājami:

- 1) literārie darbi (grāmatas, brošūras, runas, datorprogrammas, lekcijas, aicinājumi, ziņojumi, sprediķi un citi līdzīga veida darbi);
- 2) dramatiskie un muzikāli dramatiskie darbi, scenāriji, audiovizuālu darbu literārie projekti;
- 3) horeogrāfiskie darbi un pantomīmas;
- 4) muzikālie darbi ar tekstu vai bez tā;
- 5) audiovizuālie darbi;
- 7) zīmējumi, glezniecības, tēlniecības un grafikas darbi un citi mākslas darbi;
- 8) lietišķās mākslas darbi, dekorācijas un scenogrāfijas darbi;
- 9) dizaina darbi;
- 10) fotogrāfiskie darbi un darbi, kas izpildīti fotogrāfijai līdzīgā veidā;
- 11) celtnu, būvju, arhitektūras darbu skices, meti, projekti un celtnu un būvju risinājumi, citi arhitektūras darinājumi, pilsētbūvniecības darbi un dārzu un parku projekti un risinājumi, kā arī pilnīgi vai daļēji uzceltas būves un realizētie pilsētbūvniecības vai ainavu objekti;
- 12) ģeogrāfiskās kartes, plāni, skices, plastiskie darbi, kas attiecas uz ģeogrāfiju, topogrāfiju un citām zinātnēm;
- 13) citi autoru darbi (*Autortiesību likums 2000*).

Pēc autora domām Autortiesību likumā noteikto darbu uzskaitījums ir pilnīgs un nav nepieciešams to papildināt ar kādiem citiem aspektiem.

2. Autortiesību institūta vēsturiskā attīstība

Lai noskaidrotu autortiesību saikni ar atlīdzību nepieciešams ielūkoties autortiesību institūta attīstības vēsturē.

Viens no pirmajiem normatīvo aktu kopojumiem, kas aizsāka ideju par autortiesību attīstību, ir cenzūras likums. Diemžēl šis normatīvais akts nebija akcentēts uz autora tiesību aizsardzību vai

mudinājumu radīt jaunus darbus. Anglijā sešpadsmitajā gadsimtā drukāšanas mašīnas parādīšanās nozīmēja to, ka parādījās iespēja plašākai sabiedrībai saņemt autoru radītos darbus, taču līdz ar šo darbu izdošanu radās pamatotas bažas, ka daļa šo darbu būs nevēlama ietekme uz toreiz pastāvošo varas orgānu. Līdz ar to radās nepieciešamība ieviest cenzūru (*Patterson, 1993*).

Autors, veicot šīs sistēmas analīzi secina, ka šāda veida sistēmas radīšana bija domāta grāmatu izdevējiem un valdībai nevis autoriem. Paralēli izveidojās prakse, ka jaunas grāmatas reģistrēja nevis ar autora, bet gan ar izdevēja vārdu, taču pēc vienošanās tikai reģistrā minētajam izdevējam bija ekskluzīvas izdevumu kopēšanas tiesības.

Neilgi pēc cenzūras ieviešanas tika secināts, ka grāmatas rakstīšanai ir nepieciešams vien laiks, papīrs un tinte un tās izplatīšanai ir nepieciešamas ievērojams investīcijas. Šādā veidā izveidojās jauna koncepcija, kura noteica, ka autoriem ir īpašas īpašumtiesības uz savu darbu (autortiesības), kuras var nodot citiem ar līgumu, tieši tāpat kā jebkuras citas īpašumtiesības (*Kaplan, 1966*).

Pirmais normatīvais akts, kurā tika definēti pamatnosacījumi autortiesībām, ir formulēts "Annas statūtos" (*Statute of Anne*), kurus izdeva 1709. gadā. Ar šī normatīvā akta spēkā stāšanos autoriem tika piešķirtas sava darba aizsardzības iespējas. Annas statūtos var saskatīt mūsdienu autortiesību mehānismu nesagroztā formā. Autortiesības tiek atspoguļotas kā viens no īpašumtiesību veidiem, bet šo īpašumu ir paredzēts nodot izdevējiem. Ir norādīta atruna par labumu sabiedrībai, ka sabiedrība tiks iedvesmota rakstīt grāmatas, taču nav atrunas, ka rakstnieki varētu rakstīt arī bez šādām autortiesībām (*Patterson, 1993*).

Mūsdienās, apzinoties, ka autortiesības pastāv, valdības bija spiestas tās paplašināt arvien tālāk. Autortiesības izdevēji radīja, lai noslēptu savas biznesa intereses, pēc tam, kad tika liegtas uz cenzūru balstītās monopoltiesības. Kad viņi atklāja, ka šis paņēmieni strādā, viņi turpināja nostiprināt šīs tiesības arvien vairāk un vairāk. Un šī tendence ir spēkā arī šodien (*Steinberg, 1996*).

Pētot autortiesību attīstības gaitu secināms, ka autortiesības sākotnēji tika radītas ar nolūku iegūt personīgo labumu un iegūt pēc iespējas vairāk peļņas no autoru darbu publiskošanas.

Pirms Latvijas neatkarības pasludināšanas tagadējās Latvijas Republikas teritorijā spēkā bija 1911. gada 20. marta Krievijas Impērijas likumu kopojuma "Likums par autora tiesībām" un šajā normatīvajā aktā bija ietverti galvenie autortiesību principi. Likumā bija noteikts vispārējais autortiesību termiņš – 50 gadi no autora nāves. Likuma par autora tiesībām spēks tika saglabāts arī pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas, un savu pirmo autoru tiesības regulējošo likumu pielēma tikai 1937. gadā, kad tika pieņemts Autora tiesību likums. Šajā laikā atlīdzības lielums par autordarbu izmantošanu arī tika noteikts ar likumu.

Padomju tiesību ieviešanas laikā pēc 1940. gada Latvijā uzreiz netika atcelti visi agrākās varas izdotie normatīvie akti, bet jaunā vara, ievērojot tiesību kontinuitātes principu, atcēla tos pakāpeniski, izdodot jaunus likumus atbilstoši saviem politiskajiem mērķiem.

Laika posmā no 1940. gada līdz 1964. gadam Latvijas teritorijā netika pieņemti atsevišķi tiesību akti, kas regulēja autortiesību aizsardzību. Saskaņā ar padomju varas pieņemtajiem noteikumiem attiecībā uz likumu kolīziju laikā, autortiesību jautājumus attiecībā uz darbiem, kas radīti pirms 1940. gada 25. novembra varēja risināt saskaņā ar šo darbu rašanās brīdī esošiem likumiem tād – 1911. gadā pieņemto Likumu par autora tiesībām vai 1937. gadā pieņemto Autora tiesību likumu. Tas nozīmē, ka autortiesību aizsardzība bija jāpiemēro vispārējai lietu tiesību aizsardzībai, ņemot vērā kodeksā norādītos īpašuma tiesību subjektus un objektus, kā arī vispārīgos īpašuma tiesību pārejas noteikumus.

1993. gadā tika pieņemts arī jaunais autoru, izpildītāju, fonogrammu producentu un raidorganizāciju tiesības aizsargājošais likums Par autortiesībām un blakustiesībām, kas iekļāva minimālos aizsardzības standartus, kā arī iekļāva blakustiesību aizsardzību, praktiski nokopējot tos no 1961. gada Romas konvencijas.

2000. gadā Latvijā tika pieņemts Autortiesību likums (*Veikša, 2006*).

Autors, pētot autortiesību attīstību Latvijas teritorijā, secina, ka vērā ņemams ir pakāpeniskais likumu kopojuumu atcelšanas fakts, jo tas norāda to, ka, lai pilnveidotu normatīvos aktus, nepieciešams vispirms izstrādāt jaunu un tad veikt nepieciešamo normatīvo aktu aizvietošanu. Arī vērā ņemams fakts ir 1993. gadā pieņemtais likums Par autortiesībām un blakustiesībām, kas nodrošināja aktuālu likuma normu nodrošināšanu Latvijas teritorijā.

3. Autora darba izmantošana bez autora piekrišanas un atlīdzības

Autoram, kurš ir radījis darbu, ir izņēmuma tiesības izmantot savu darbu jebkurā veidā, un līdz ar to saņemt pienācīgu atlīdzību par atļauju to izmantot. Darba izmantošana var izpausties kā tā publiskošana, reproducēšana, izplatīšana, iznomāšana vai publiska patapināšana. Ja darba izmantošanu neveic pats autors tā izmantotājam ir jāsaņem autora atļauja. Autors šīs tiesības var nodot citai personai pilnībā vai tikai uz kādu konkrētu laika periodu. Paralēli jau gatava darba izmantošanai var pastāvēt arī vienošanās darba līguma ietvaros (*Rozenfelds, 2008*).

Lai noskaidrotu iespējamās autora darba izmantošanas gadījumus, kad par to viņš nesaņem atlīdzību, nepieciešams izpētīt Autortiesību likuma 19. pantu, kurš nosaka, ka autortiesības nav uzskatāmas par pārkāptām, ja bez autora piekrišanas un bez atlīdzības šajā likumā noteiktajā kārtībā un tālāk ir uzskaitīti šie izņēmuma gadījumi. Autors šī raksta ietvaros analizēs tika viņaprāt būtiskākos šī likuma panta punktus un piedāvās tā papildinājumus:

1) darbs tiek izmantots informatīviem mērķiem (*Autortiesību likums 2000*);

Pētot juridisko literatūru, autors pieļauj iespēju, ka šo izņēmumu iespējams sadalīt divās daļās. Viena no tām nosaka, ka, tas attiecas uz tiesībām informēt par aktuālajiem notikumiem, kas, galvenokārt, ir aktuāli dažādiem masu medijiem, bet ne tikai. Atsaucoties uz šo izņēmumu, neprasot tiesību subjekta atļauju, kā arī nemaksājot atlīdzību, ir atļauts informatīvajam mērķim tikai nepieciešamā apjomā. Otrkārt, tas attiecas uz tiesībām reproducēt darbus citātu un fragmentu veidā zinātniskos, pētniecības u.c. mērķim atbilstošā apjomā. Šis izņēmums nereti tiek dēvēts par „citēšanas tiesībām” (*Eversheds Bitāns, 2014*).

2) darbs tiek izmantots izglītības un pētniecības mērķiem (*Autortiesību likums 2000*).

Jānorāda, šis izņēmums nepastarpināti tiek attiecināts uz izglītības iestādēm tāpēc uz šo izņēmumu nevar paļauties citas iestādes. Kā arī šis izņēmums attiecas tikai un vienīgi uz darbu izmantošanu nepastarpinātā mācību procesā. Ierasti ar šo jēdzienu „mācību process” tiek izprasts process zināšanu vai pieredzes nodošanu citiem. Zināšanu vai pieredzes nodošanas process aptver arī mācību procesu visos līmeņos, ieskaitot pirmskolas mācību procesu. Tomēr šis izņēmums attiecināms tikai uz mācību procesu izglītības iestādēs un nevis vispārēju izglītošanos (*Eversheds Bitāns, 2014*).

Pēc autora domām Autortiesību likumā norādītos kritērijus, kad iespējams izmantot autoru darbus bez to piekrišanas, ir nepieciešams papildināt, nosakot autoru darbu izmantošanu bez autora piekrišanas, ja to veic organizācijas, kuras atbilst Sabiedriska labuma organizācijas likumā noteiktajām prasībām (*Sabiedriskā labuma likums, 2004*). Šādā veidā atsevišķas daļas no to radītajiem darbiem gūtu plašāku rezonansi sabiedrībā, kas gan autoru atspoguļo no pozitīvās puses, gan arī, iespējams, uzlabotu turpmāko autoru darbu saistībā ar atlīdzības gūšanu. Līdz ar to Autortiesību likuma 19. panta pirmā daļa ir jāpapildina ar 13. punktu šādā redakcijā:

“19.pants. Autora darba izmantošana bez autora piekrišanas un atlīdzības

(1) Autortiesības nav uzskatāmas par pārkāptām, ja bez autora piekrišanas un bez atlīdzības šajā likumā noteiktajā kārtībā:

13) darbu izmanto organizācijas labdarības mērķiem saskaņā ar Sabiedriskā labuma likumu”

Secinājumi un priekšlikumi

No iepriekš analizētā autors secina, ka autortiesību daba, ir pielīdzināma tiesībām uz kustamu mantu Civillikuma izpratnē, jo autortiesības var tikt nodotas kādai citai personai noslēdzot darījumu, kā arī autortiesības nav iespējams uzskatīt par īpašuma prasības objektu, jo autortiesības sastāv no divām daļām – autora mantiskajām un personiskajām tiesībām.

Autors konstatē, ka autortiesību attīstība ir saistāma vispirms ar cenzūras noteikšanu. Tikai autoru darbu tiesību attīstības rezultātā radās un tika definēts autortiesību jēdziens, kas nosaka, ka autoriem ir īpašas īpašumtiesības uz savu darbu, kuras var nodot citiem ar līgumu, tieši tāpat kā jebkuras citas īpašumtiesības. Vērtējot autortiesību attīstību Latvijas teritorijā jāmin 1911. gada 20. marta Krievijas Impērijas likumu kopojuma “Likums par autora tiesībām”. Šajā normatīvajā aktā bija ietverti galvenie autortiesību principi. Likuma par autora tiesībām spēks tika saglabāts arī pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas, un savu pirmo autoru tiesības regulējošo likumu pielēma tikai 1937. gadā, kad tika pieņemts Autora tiesību likums un šajā laikā atlīdzības lielums par autordarbu izmantošanu arī tika noteikts ar likumu.

Analizējot, pēc autora domām, nozīmīgākos aspektus par autora darba izmantošana bez autora piekrišanas un atlīdzības, tiek piedāvāts papildināt Autortiesību likuma 19. panta pirmo daļu ar 13. punktu, kas noteiktu autora darba izmantošanu labdarības ietvaros, kuru veido organizācija, kas atbilst Sabiedriskā labuma likumā noteiktajam.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Autortiesību likums* (06.05.2000.). LR likums ar groz. līdz 12.12.2018. <https://likumi.lv/doc.php?id=5138>, sk. 23.04.2020.
2. *Sabiedriskā labuma likums* (17.06.2004.). LR likums ar groz. līdz 30.12.2004. <https://likumi.lv/ta/id/90822-sabiedriskā-labuma-organizāciju-likums>, sk. 27.04.2020.
3. Eversheds Bitāns (2014). *Skaidrojums par autortiesību un blakustiesību objektu izmantošanu mācību procesā*. https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/skaidrojums_par_autortiesibam.pdf, sk. 22.04.2020.
4. Kaplan, B. (1966). An Unhurried View of Copyright: Proposals and Prospects. *Columbia Law Review*, 66 (5), pp. 831-854. Retrieved 20.04.2020 from <https://www.jstor.org/stable/pdf/1121055.pdf?seq=1>
5. Patterson, L. (1993). Copyright and the Exclusive Right of Authors. *The Journal of Intellectual Property Law*, 1 (1). Retrieved 20.04.2020 from https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1342&context=fac_artchop
6. Rozenfelds, J. (2008.) *Intelektuālais īpašums*. Rīga: Zvaigzne ABC. 272 lpp.
7. Steinberg, S.H. (1996). *Five Hundred Years of Printing*. Oak Knoll Press. 262 p. Retrieved 20.04.2020 from <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=98652853>
8. Veikša, I. (2006). *Autortiesības un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 536 lpp.
9. Veikša, I. (2012). *Autortiesības, to būtība un sabiedrība*. https://lvportals.lv/skaidrojumi/244566-autortiesibas-to-butiba-un-sabiedriba-2012#_ftn1, sk. 20.04.2020.
10. Zelča, I., Cielavs, R. (2015). *Informatīvs materiāls nometņu organizētājiem un vadītājiem par autortiesībām*. <https://nometnes.gov.lv/customimg/837dd55b4b9819e1dc01eb9fc75b8499.pdf>, sk. 20.04.2020.

Summary

This publication used a study on use of intellectual work without author's consent and remuneration. Since the purpose of the publication was to discover and analyze the problems with the copyrights, the target was achieved. Analyzing the Copyright Law, which sets out the basic conditions for the use of authors work without consent, there are weaknesses regarding the defined conditions and other aspects. Upon analysis of the publication, it is possible to judge that the thesis Copyright Law needs to include more aspects of the use of intellectual work without author's consent - is confirmed.